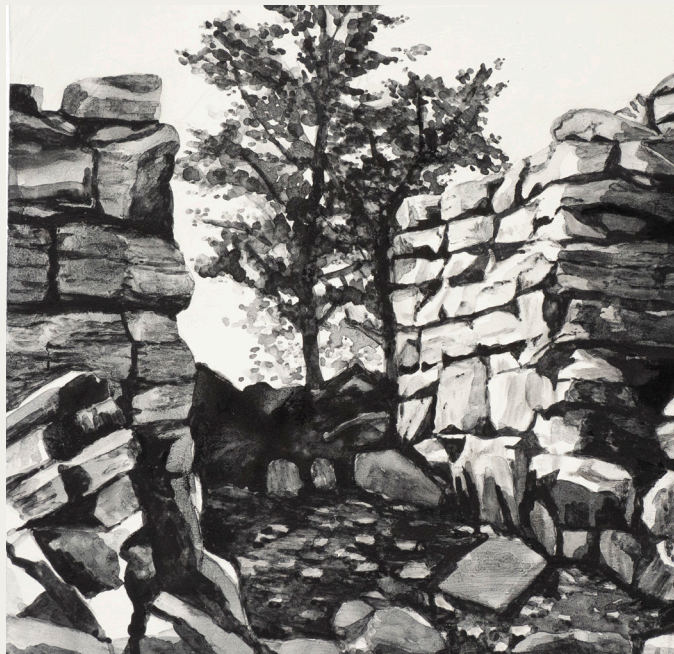

Undersökning av Långlöt 30:1

Aktiviteter kring ruinerna av Ismantorps borg

Ismantorps borg på Öland är en av Sveriges mest välbevarade fornborgar. Fornlämningen ligger i den så kallade Mittlandskogen och har under flera århundraden varit övervuxen, svåråtkomlig och svåravbildad. Den omgärdande skogen har på samma gång hållit borgen och dess minne intakt, samtidigt som växtligheten, då den fortfarande täckte området, medverkat till att förvränga den offentliga bilden av hur fornlämningen ser ut.

Med utgångspunkt i det arkivmaterial - text, fotografier, planritningar, teckningar - som dokumenterar platsen och de aktiviteter som skett där av arkeologer, antikvarier, forskare, statstjänstemän, markägare, lokalbor, turister (och vandaler) går det att följa de aktiviteter som skett kring fornlämningen och de tolkningar och omtolkningar som gjorts av borgen och dess funktion.

Utöver den roll som skogen har fått inta som bevarande och skyddande, så beskrivs i arkivhandlingarna också växtligheten som ett potentiellt hot mot fornlämningens bevarande. I det väcks frågor kring vem som har tillgång till och tillåtelse att förändra en plats, och hur ingrepp rättfärdigas på olika sätt. Vad innebär det när man talar om att "återställa platsen"?

Innehåll

"...inuti själva skogen, och med skog övervuxen"	6
"...öfvertäkt och bevuxit med Skog, Törne och Buskar"	8
"...som hotar att raseras av den alltmer tilltagande vegetationen"	10
"Ej mindre än nio numera igenrasade portar ha lämnat tillträde till borgens inre"	13
"Alla buskar skola bortröjas"	15
Källor	17

"...inuti själva skogen, och med skog övervuxen"

Jämfört med andra fornborgar på Öland har Ismantorps borg en ovanlig placering. Borgen ligger mitt i ett vidsträckt skogsområde: "...mitt på landet, inuti själva skogen, och med skog övervuxen". Citatet kommer från Carl von Linnés beskrivning från när han besökte Ismantorp i juni 1741 under sin öländska resa. En återkommande iakttagelse från både tidigare och senare besökare är just att växtligheten har tagit över platsen. Idag ser platsen helt annorlunda ut. Den del av Mittlandsskogen som under århundraden övertäckt dessa ruiner avlägsnades under andra halvan av förra århundradet.

Landskapet som Ismantorps borg ligger i är i sig unikt. Mittlandsskogen är norra Europas största sammanhängande ädellövskogsområde. Ädellövskogen domineras här av trädslagen ek, ask och alm. I dokumentationen från röjningsarbeten under 1940-talet kan man ta del av vilka träd som växte i borgen före dess att buskar röjs undan och innan träd fälls och avlägsnas. I handlingarna kan man läsa att det främst är främst ekträd som huggs ned innanför murarna, men även oxel och rönn.

I Mittlandsskogen förekommer även inslag av lundalm, vresalm, lind och lönn. Delar av skogsområdet är naturskogsartat med stående och liggande döda träd. På väg mot Ismantorp från Borgholm beskriver Linné hur landskapet förändras: under färden tättnar utrymmet mellan enbuskar, hassel, björk och ek. Mer och mer hagtorn täcker marken. Linné noterar särskilt hasselbuskarna, som trots sin ringa storlek "buro de bästa och mesta nötter". Hassel och hagtorn återfinns i Mittlandsskogens omfattande buskskikt, tillsammans med arter som skogstry, brakved och tibast. Buskskiktet är ibland helt ogenomträngligt. Det är denna växtlighet som både har hållit fornlämningen intakt från mänsklig åverkan men som samtidigt har brutit sig igenom murar och hotat att rasera konstruktionen.

Listan över Mittlandsskogens flora kan göras lång: skogsbingel, lungört, hålnunneört, Sankt Johannes nycklar, Jungfru Marie nycklar, tvåblad, brudbröd, flockarun, skogsklocka, salepsrot. Svampfloran är av internationell betydelse. Här hittar man en femtedel av Sveriges samtliga rödlistade svampar, med violfingersvamp, slöjroksvamp och djävulssopp som några exempel. Flera sällsynta och hotade kärlväxter växer här, som skogskorn, strävlost, skugglost, gulyxne, gulkronill. Och storviolen, som är Sveriges största förekommande violart och som i Sverige bara finns på Öland. I en ansökan till Riksantikvarieämbetet om att få samla in nattviol, för experiment inom evolutionsbiologi, framgår att en variant av arten nattviol (som namnet till trots är en orkidé) finns i ett särskilt rikligt bestånd intill fornborgen.

Namnen på ett antal växtarter nedtecknas också av Linné i en avslutande dagboksanteckning från besöket vid Ismantorps borg: "Rhanus catharticus (vigeltorn), Ossea (benved), Sanicula, Asclepias, Mercurialis, Trichomanes, Hypericum, Polygonatum, Orchidea militaris minima." De latinska benämningarna motsvarar sårläka, sidenört, binglar, ormbunke, johannesört, rams och krutbrännare. Den sistnämnda fick under Linnés ölandsresa benämningen *Orchis militaris minima* (den lilla riddaren). Men när Linné får veta att växten kallas "Krutbrännaren" i folkmun tycker han att namnet är makalöst välfångat: "ty axet har röda blommor såsom eld, men på spitsen små utslagna svarta blommor, hvar med branden aftecknas". Växten får istället namnet *Orchis ustulatus* (*ustulatus* = bränd).

Växtligheten brukar inte vara i fokus för det arkeologiska fotografiet. Landskap och vegetation finns såklart närvarande, i bakgrunden och runt omkring. Naturen som bara finns där. Men det innebär inte att naturen är omärkbar eller att den inte fyller någon funktion i bilden. Detaljrikedomen i vegetationen kan orsaka att det som är avsett att utgöra motivet blir svåravläst. Samtidigt kan landskapet innehålla viktig information, exempelvis för att beskriva motivets placering i relation till andra riktmärken som syns i miljön. Ibland är växtligheten, vegetationen, ovidkommande (till och med störande). Ibland hjälper den att framhäva motiv. Ibland visar växtligheten tidens gång; olika tidpunkter på året; olika faser från unga skott till fullvuxna träd; från otämjd växtlighet till blottlagd barmark. Gustaf Trotzig ger i boken *Arkeologins fotografier* exempel inom arkeologin då fotografen velat fånga mystiken genom att använda växtligheten som en del i iscensättningen av bilden. I fotografierna från Ismantorp innehar växtligheten både rollen som motiv och rollen som det som skymmer av motivet.

"..öfvertäkt och bevuxit med Skog, Törne och Buskar"

I flera av de nedtecknade observationerna av Ismantorps borg, framstår det som att träd och snår aktivt hindrar och förvillar de som försöker dokumentera borgen, ända sedan det tidigast dokumenterade besöket av Johannes Haquini Rhezelius år 1634. I Monumenta Ölandica skriver Rhezelius om borgens skönhet, men att "dock för växande skogen där på är, synnerligt Törne, kan han icke tillfyllest, som sigh bör, afrijtas". Hundra år efter Rhezelius besök anmärker även Linné på svårigheten att reda ut vad man ser framför sig när buskar och träd totalt tagit överhanden.

Omkringliggande skog försvårar åtkomsten till platsen för de besökande antikvarierna, arkeologerna och fornminnesentusiasterna. Väl på plats möts dessa av ett trassel av buskar och törnen. Genom virrvarret av grenar och lövverk skymtar de raserade murarna fram. Uppgifterna i återrapporteringarna om borgen skiftar i fråga om ringmurens diameter och form, murens bredd och höjd, eller antalet husgrunder och portar. Ibland är väderleken eller antalet ljusa timmar på dygnet problemet som gör att uppmätningen inte kan färdigställas.

Att fornborgen har varit så svåråtkomlig och bevuxen torde vara anledningen till att den är Kalmar läns mest välbehållna fornborg. Växtligheten medverkar till en glömskeprocess i att skymma och dölja. Om ingen bor eller är verksam på platsen längre tar växtligheten över och medverkar till ytterligare till att den övergivna platsen försvinner ur minne och medvetande. Glömskan, som å ena sidan gömmer undan och skapar uppfattningen att en sak eller företeelse inte existerar, medverkar samtidigt till att samma sak bevaras och hålls intakt, ibland till och med mer välbevarad än sådant som har funnits åtkomligt och i medvetandet - exponerad för skadegörelse, plundring och omtolkningar. Men borgens korrekta form, den verkliga bilden, den som bevarades av skogen, blev inte klarlagd förrän skogen avlägsnades.

På fotografierna från fornborgen som är tagna under 1900-talets första hälft, döljs motivet för dokumentationen av växtligheten. Bakom buskage och grenar skymtar delar av muren fram och på marken syns rester av husväggar bland snårvegetationen. På vissa fotografier syns enbart vegetation. Växtligheten är där och skymmer, men fotografierna har inte oavsiktligt placerat dem i blickfånet, framför motivet.

Istället utgör bilderna till stor del bevis på hur vegetationen har tagit över, och de blir argument för att naturen inte ska tillåtas hota att ytterligare rasera eller förhindra åtkomsten till monumentet. Annars är det kanske vanligast att en fyndplats "städas" för att den väsentliga informationen på bilden ska framträda. Här får växtligheten i sin skymmande oredlighet breda ut sig inom bildens ramar.

Dessutom kan det ta överdrivet lång tid att preparera en utgrävd plats inför ett fotografi, kanske flera dagar.

I Arkeologins fotografi av Gustaf Trotzig finns exempel på hur arkeologer instrueras att "städa" inför ett fotografi. I en handbok från 1950-talet sägs det att det som ska avfotograferas ska vara rensat och rent. En skalstav måste finnas med på bilderna. Vidare, hävdas att den största utmaningen för en arkeologisk fotograf är att förmå kameran att berätta sanningen. I en annan handbok, från 2000-talet, avfärdas fotografiet som verktyg, kameran fångar inte tillräckligt detaljerad information.

Fotografiet ger inte en tillräckligt sann bild: Därför måste allt läggas i ordning. Fotografiet ger inte tillräckligt mycket information: Därför kan man inte förlita sig på kameran som huvudsakligt dokumentationsverktyg. Samtidigt skiljer fotografiet sig från andra visuella medium som teckningar och uppmättningsritningar genom sin förmåga att fånga ett överflöd av detaljer. Fotografiet ger detaljerad information, men i denna kontext - fyndplatsen - blir informationen redundant. Precis som arkeologifotografen som störs av redundant information i bilden, störs antikvarierna och arkeologerna som vill uppmäta, avbilda och beskriva Ismantorps borg av den överflödiga och förvillande växtligheten.

Har den skymmande grönskan bidragit till att borgen har verkat extra intressant? I en amerikansk psykologistudie publicerad 2007 undersöktes försökspersoners upplevelse av skogsmiljöer. I skogsmiljöer där insynen var begränsad, upplevde försökspersonerna en hög grad av det som undersökningen kallar mystery. Begreppet mystery används i studien för att beskriva upplevelsen av att en miljö skulle kunna erbjuda mer intressant information om man skulle träda djupare in i den. Upplevelsen var i högre grad kopplad till skogsmiljöer där insynen är mycket begränsad i jämförelse med skogsmiljöer med god insyn. Kanske har den dolda insynen i borgen väckt en önskan om att få utforska platsen, eller kanske hållit liv i förhoppningar om att unika avgörande upptäckter?

"...som hotar att raderas av den alltmer tilltagande vegetationen"

Vegetationen i borgen beskrivs flera gånger som att den är ogenomtränglig: tät, djungellik, "kolossalt skymmande". Växtligheten beskrivs också som ett hot mot fornborgen. Borgen är i behov av vård, annars kan den raderas än mer. I en rapport från en undersökning beskrivs mäktiga rasmassor från muren som fyllt igen husgrunder. På fotografier syns träd som växt intill en port där muren är på väg att sprängas och porten har rasat in. Dokumentationen blir en argumentation som leder i bevis att något måste göras åt den växande snårskogen.

Det finns nästan en hotfullhet i beskrivningarna av hur växtligheten tilltar kring och i borgen. Carl von Linné iakttar hur landskapet ändrar karaktär, hur hassel och hagtorn blir fler och tätare ju närmare borgen de kommer. Väl framme i borgen går det inte att hitta någon redlighet i snårväxten. När röjningsarbeten sker, sker de i omgångar och måste ständigt göras om. Naturen visar sig vara en svåröverbinnlig motståndare. Efter arkeologen Mårten Stenbergers röjningsarbeten under 1920-talet står naturen orörd i år, och skogen kommer tillbaka. 1943 görs en grundlig röjning som inleds med att fälla hasseln som växt sig hög fyra meter hög. Nästa sommar upptäcker man att insidan av borgen är återigen totalt igenvuxen. Arbetsinsatserna återupprepas.

Arbetet med att undersöka fornlämningen 1925 försenas på grund av den oväntat motståndskraftiga vegetationen. Marken är svårarbetad. Efter att ha genomarbetat delar av en tomtning med grävkniv ger Mårten Stenberger upp metoden. Det är utsiktslöst när marken är full av sten och otaliga rötter. Grävkniven är ett alltför tidsödande verktyg. För att hitta något i den här jorden behöver man vara målinriktad och ha gott om tid. På 1960-talet hittas dock ett fynd, ytligt placerat, inte alls långt från den port i sydväst som Stenberger undersökte. Det är en kniv, som dateras till medeltiden. Bladet är i järn och skaftet i brons. Eggen är hårt ansatt av tidens tand.

På slutet av 1990-talet och början av 2000-talet genomför arkeologen Anders Andrén nya arkeologiska undersökningar. Bland annat gräver man ut borgens centrum. Där finner man delar av vapen: en spjutspets och en pilspets. Dessa dateras utifrån hantverket till perioden 500-700 e.Kr. Tidsbestämmelsen av föremålen bekräftas av kol-14 metoden. Brända kvistar från eldhärdar användes för analysen - hassel, sälg och pilträ - som visade att kolet kunde dateras till någonstans mellan åren 130 - 640 e.Kr.

I avsnittet "A World of Stone" i Tracing Old Norse Cosmology tittar Andrén på den samtida kontext som Ismantorps borg befann sig i på järnåldern. Krigsföring utgjorde en stor del av den skandinaviska samhällskontexten.

Spår efter förstörelse, våld, och beredskap för krig går att hitta i de öländska fornborgarna. Även om vapengömmor och befästningsanläggningar inte nödvändigtvis är bevis på att krig har ägt rum, så kan de ändå ses som sociala och rituella uttryck för den tidens krigarkultur.

Andrén pekar ut den rituella kopplingen mellan kriget som företeelse och den vilda naturen. Detta finns det spår av i hur krigare fick sina namn, baserade på ord för djur - örn, björn, svin, varg... I avbildningar av krigare klädda i rovdjurs skinn ser man krigaren bekläda sig vilddjurets dräkt och därmed deras vildhet. På en av de så kallade Torslundaplåtarna, funnen i Björnhovda på Öland, syns en man med varghuvud dra sitt svärd, medan en annan man springer framför honom. Ismantorps borg, likt flera andra öländska fornborgar, är placerad i utkanten av samhället på platser som inte användes för odling, djurhållning eller boende.

Enligt Andrén kan placeringen ha valts utifrån att de är vilda platser, och därmed lämpliga skådeplatser för krigets vildsinthet. Ismantorps borg är med samma analogi som den för krigarens djurfällsdräkt, klädd i den otämjda naturens vildhet.

Kopplingar mellan skog och krigiskhet finns det fler exempel på. I Christopher Woods Albrecht Altdorfer and the Origins of Landscape kan man läsa att romaren Pomponius Mela beskrev germanerna som "vildsinta av naturen", med starka kroppar, okänsliga för kyla, endast klädda i djurhudar eller bark från skogens träd. Skogen blir en källa till "teutoniska styrkor", ett landskap som bebos av ett folk med "hårdiga kroppar" och "hotfull blick".

I Skog - landskap och minne citerar Simon Schama Herr Tadeusz av Adam Mickiewicz. I Mickiewicz epos beskrivs urskogen i alltmer militäriska ordalag ju djupare in i skogen man träder. Stubbar och rötter bildar skansar och djuren bor bakom taggiga pallisader. Skogens innersta kärna är fylld av död och mörker. I Skog - Landskap och minne behandlas också Tacitus Germania, eller Om germanernas historia och geografiska läge. Germania skrevs omkring år 98 då romarna fortfarande befann sig i strid med germanstammarna. Den natur som utgör germanernas hemvist - "rysansvärda skogar och otäcka sumpmarker" - skapar avsmak hos Tacitus och de andra romarna, ett förakt inför ett folk som bor i ett landskap som är både formlöst och frånstötande. Samtidigt är det denna natur som tycks medverkat till att forma en motståndskraftig fiende.

En annan romare, Plinius den äldre, skriver om trädens historia i encyklopediverket Naturalis Historia. Hans sätt att förklara trädens fysiologi är att antropomorfisera naturen. Skogen, som andra levande varelser, har kroppar med hud, blod, kött, senor, ådror, ben... Med en antropomorf blick på skogen som motståndare kan vi se skogen som bestående av många kroppar - kanske en armé?

Ett sammanhängande system av kroppar, grenar, rötter, stammar. En fiende med förmågan att ständigt regenerera och reproducera sig själv.

Men till slut faller träden under yxan och återväxten minskar varje år. Ett fotografi från röjningsarbeten i mitten på 1940-talet visar högar av ris och virke uppradade intill borgens mur. En man i arbetskläder står intill högarna. Är han där som måttskala, för att visa mängden träd och buskar som avverkats? Tanken går till jaktbilder där den stolte jägaren poserar bredvid nedlagda byten, prydligt uppradade uppvisande mängd och storlek. Kanske är han där för att symbolisera det utförda arbetet och visa på prestationens omfattning.

Efter att hotet från vegetationen undanröjts, målas nya hotbilder upp. Åtgärder för att skydda borgen efterfrågas. Porten ska hållas stängd med grind för att hålla kreatur ute. När anstormningen av turister väntas bör hägn sättas upp. Oron är inte obefogad. Skadegörelse rapporteras på 1990-talet. På flera ställen i borgen hade man vänt på stenar eller rivit ur bitar ur murlivet. Antagligen för att komma åt fossiler - länsstyrelsens inspektörer hittar sönderhackade stenar som pekar mot den teorin.

Ett annat år vältes stenar inne i borgen. I arbetet med att återställa forn lämningen efter skadegörelsen, konstateras att "det var svårt, ja helt enkelt omöjligt att veta var varje sten legat". Istället inriktas försöken på att återställa den nordöstra porten. Man utgår från Mårten Stenbergers skiss av "port II". Men alltför lång tid har gått och dessutom är skisserna något schematiska. Behovet av en med verkligheten väl överensstämmande ritning lyfts återigen. Förargligt nog uppstår nya skador vid återställningsarbetet när skogslastmaskinen backar mot borgen, rubbar några stenar och ger en kalksten en spricka.

Även arkeologiska undersökningar innebär att konstruktioner och föremål rubbas eller till och med förstörs. Stenberger noterar vid utgrävning av ett av "rummen" i borgen, att en tidigare undersökning har skadat murarna svårt, troligtvis genom att murarna givit med sig och rasat samman.

Under samma utgrävning överväger docent Sune Linqvist ett annat problem, och det är hur de raserade murarna ska hanteras. En princip inom arkeologin är ju att allt material bör återföras till sin ursprungliga plats efter utförd undersökning. Men hur bör de från husmurarna nedrasade stenarna läggas tillbaka? Som det av naturen (?) orsakade ras som mötte arkeologerna vid ankomst till platsen? Eller bör stenarna läggas upp på murarna i ett försök att närma sig murens ursprungliga utseende? För en framtida forskare kan ett återställt, falskt, ras vara lika vilseledande som en rekonstruerad mur, enligt Lindqvists resonemang. Han förordar därför att stenarna läggs upp på murarna.

"Ej mindre än nio numera igenrasade portar ha lämnat tillträde till borgens inre"

Mårten Stenberger ansåg att borgens nio portar talade emot att den skulle haft en militär användning. Nio portar hade inneburit att borgen blivit svår att försvara. Istället såg han antalet portar som en indikation på att Ismantorp varit en plats för riter och ceremonier. Anders Andrén är den arkeolog som senast har lett en större arkeologisk undersökning av borgen. Han gör tolkningen att borgen användes främst i militära syften. Kanske var det ett träningsläger för krigare och initiationsplats för nya krigare. Men mest troligt användes den för att samla plundringsbyten efter räder och för ritualiserat krig. Boskap, hästar och slavar kan ha förts dit och fördelats. Med tanke på hur rikt Öland var, kanske en anledning till det var att ön inte bara producerade grödor och boskap, utan även krigare?

Att borgen fyllt militära syften utesluter inte möjligheten den kan ha varit en plats för riter. Det militära utesluter inte det religiösa. I Tracing Old Norse Cosmology dras en parallell mellan Ismantorp och romerska militära anläggningar. Ismantorpborgens utformning kan vara ett resultat av romerskt inflytande på skandinaviska borgar. De romerska militärlägrens fyrkantiga utformning speglade den romerska världsbilden. Dessa anläggningars fyra omgärdande sidor representerade himlens fyra delar. Konstruktionen band bildligen samman himmelriket, jordelivet och underjorden. I ceremonier där läger invigdes grävdes en grop som markerade lägrets centrum och symboliserade på samma gång världens centrum. Denna grop utgjorde porten till underjorden. Militärväsendet inordnades i en kosmologisk modell som genomsyrade hela samhället. Det romerska fyrsidiga lägret som återspeglar fyra världar, skulle i såfall på Öland ha blivit översatt till en fornnordisk modell. Där nio markeringar i borgens mur representerar fornnordens nio världar. Formen återupprepar också en modell som man kan se i de så kallade domarringarna - gravanläggningar med nio stenar i form av en cirkel, ofta med en sten som markerar mitten. Ett stolphål och en grop markerar Ismantorps borgs mitt, och därmed kanske också världens mitt - platsen för världsträdet och ödeskällan.

Om stenkretsen i borgens mitt har Stenberger följande ord: "Dess belägenhet och form göra emellertid sannolikt att den på något sätt haft med kulturen att göra, måhända utgjort ingenting mindre än postament till en för religiöst bruk avsedd byggnad, ett tempel med andra ord, uppfört i borgens mitt."

Trädet var pelaren i världens mitt i den fornnordiska idévärlden, och världsträdets stam binder samman himlen, jorden och underjorden. Genom den stora krona som sträcker sig upp mot himlen och de tre rötter som leder till olika delar av världen. Treuddiga stensättningar med en sten (eller stolphål) i mitten förekommer på järnåldersgravar.

Andrén tolkar treuddarna som en symbol för det mytologiska trädet med tre rötter som leder till tre världar, och mittstenen eller pelaren som stammen ovanför. En avbildning av trädet i form av ett monument av jord och sten.

De första människorna skapades ur trädstammar, i den nordiska mytologin. De blev levande när gudarna blåste liv i dem. En annan mytologisk trädstam är den som de två människorna Liv och Livtrasir gömde sig i under Ragnarök, och genom detta överlevde världens undergång. Deras öde blev att återbefolka världen. Trädet, trädstammen, en plats för liv och återfödelse. Människan kommer ur trädet.

Träd kan existera under lång tid. Ekar kan bli över tusen år. I människans ögon kan det framstå som att de alltid funnits där.

Thomas Browne använder sig av bilden av träd, ekar, för att beskriva något som är mer beständigt än människors liv. I *Hydriotaphia; Urne-Burial or, A Brief Discourse of the Sepulchral Urnes Lately Found in Norfolk*, där Browne beskriver olika kulturers gravskick, skriver Browne att "gamla familjer varar inte längre än tre ekar". Eken står för en slags evighet. Ekkistor, urholkade trädstammar som delats i lock och kista, har använts sedan åtminstone tidig bronsålder i Norden för att begrava de döda. Under vissa förutsättningar har det skapats ett hårt vattentätt hölje av metallutfällningar som gjort att kistorna och deras innehåll bevarats exceptionellt väl. Träd har använts för att begrava och bevara människor. I fallet med ekkistan blir även eken begravd.

"Alla buskar skola bortröjas"

Under 1920-talet till och med 1940-talet pågår en utdragen kamp mellan undersökande arkeologer och antikvarier och den växtlighet som enligt de två förstnämnda grupperna hotar att ta över området och radera borgen. Men växtligheten är inte bara ett hot mot fornlämningen utan hindrar också arkeologerna att göra sina undersökningar: "en konsekvent genomförd röjning av hela den kompakta snårvegetationen vore absolut ofrånkomlig" konstateras det. Den oredliga naturen beskrivs som en motståndare, men orden som används för bortrensningen är ofta neutrala när man talar om vad man vill ska utföras. Vård. Städning. Avlägsnande. Men också i mer rättframma ordalag. När åtgärden är ett faktum hänvisas ofta till "röjningsarbetet". Inför arbetet ges tydliga anvisningar: "Alla buskar skola bortröjas; unga ekar eller andra träd skola huggas, om de stå på eller omedelbart invid grunderna eller muren. [...] Alla buskar och träd skola fällas från låg stubbe." Eller, när arbetet är utfört och ska redovisas: "vegetationen [...] rycktes upp med rötterna. Då detta var omöjligt, klipptes buskarna med sax, varefter kvarstående stammar bultades sönder." Träd avkvistas, stammar sågas upp i mindre längder. Mindre grenar, buskar och buskrötter bränns utanför borgen.

I arkivhandlingarna går det att följa vedermödorna med röjningsarbetena. Det visar sig finnas många faktorer att ta hänsyn till. En snörik vinter, med vattendränkt mark som resultat, gör att röjningen måste skjutas upp. Inför den första insatsen underskattar man hur mycket arbetskraft som faktiskt behövs för att röja och sedan forsla undan avverkad skog, vilket visade sig bli 350 lass med häst och vagn. Arbetarna hotar med strejk och kräver höjd dagspenning. Arkeologen som leder arbetet får betala dem ur egen ficka för att arbetet inte ska försenas. Nästan 20 år senare, i ett brev daterat 13 maj 1943 adresserat till Riksantikvarien beskriver Riksantikvarieämbetets utsända tjänsteman, med förskräckelse, en situation som uppstått då denne inte varit införstådd med att det finns privata ägare till marken intill och precis utanför borgen. Arbetarna, utrustade med busksax har arbetat på i två dagar innan en av dessa ägare (som ägde marken nordväst om borgen), till stor bestörtning, blir vittne till hur effektivt de har röjt. Länsskogvaktaren har haft vetskap om det hela men verkar inte se någon orsak till att jaga upp sig. Om situationen löste sig framgår inte av brevet, men två år senare sluts en överenskommelse med markägarna som ger dem ersättning både för marken och för virket.

En annan sak som underskattas är hur fort och kraftigt som vegetationen inuti borgen återväxer. Meterhög, tät buskvegetation har tagit över borgen när man återvänder till borgen trots att en grundlig röjning har gjorts. Arbetet för att avlägsna skogen har bedrivits i olika former. Lokala lantbrukare som tar sig an uppgiften mot betalning. 1943 har Riksantikvarieämbetet tilldelats arbetskraft för

fornminnesvård, i form av värnpliktiga civilarbetare med förläggning i Borgholm, vilka rensar bort växtlighet i borgen. De påbörjar även röjning norr och nordöst om fornlämningen samt i riktning österut längs den stig, som då allmänt användes av besökare. Arbetet utanför borgen var dock tvunget att begränsas när markägarna uttryckte missnöje med den hårdhänta behandlingen av trädbeståndet.

1944 var återväxten återigen stark inne i borgen, nu särskilt hassel och vildkornell. Med tillgång till civilarbetare från en förläggning i Högsrum utförs arbetet grundligare och enligt metoder som visat sig effektiva på Björkö, som att bulta sönder stubbarna. Nästa år ställs baltiska flyktingar till Riksantikvarieämbetets förfogande. Nu går arbetet snabbt. Återväxten hade minskat kraftigt, och efter fortsatta arbeten så behövs endast minimal "städning" inne i borgen året efter. Markägarna som motsatte sig röjningens omfattning är villiga att sälja mark, men förbehåller sig rätten till all ved. Man vill också försäkra sig om att markägarna i grannbyn inte får högre ersättning. Kostnadsberäkningar ställs upp prydligt för varje markägare i kontrakten:

39 ektimmer, 907:50 kr.
23 ek(ved), 107 kr.
3 oxlar, 24 kr.
Summa kronor: 1.038:50.
Extra ersättning för fanérekar: 61:50.

När överenskommelse har träffats med markägarna kan arbetet med att frilägga själva fornlämningen påbörjas: 30 meter ut från ringmuren befrias marken från all buskvegetation. Röjningen fortsätter sedan över hela det förvärvade området. Benvedsbuskar sparas ("givetvis"), en del bestånd av vildkornell samt väl vuxna enar. Ytterligare ett 40-tal stora ekar fälls inne i borgen. Insidan har sedan tidigare redan har rensats från 40 ekar, samt några oxlar, björkar och rönträdd.

Det första röjningsarbetet 1924 motiveras av behovet av att ta fram en ritning över borgen med korrekta mått, samt för att kunna utföra planerade arkeologiska undersökningar. 1943 påbörjas "det stora röjnings- och omdaningsarbete", som i slutrapporten från 1948 sägs inte bara ha genomförts för att avlägsna skymmande och förstörande vegetation, utan även för att runt monumentet skapa ängsmark av en typ som tidigare använts som betesmark men som med förändrad beteskultur, var på väg att försvinna. 1946 är arbetet genomfört, som "förvandlat området från urskog till kulturmark". Nils Lagerholm skriver i sin rapport: "Fornborgens grå kalkstensmurar resa sig fritt och mäktigt över omgivningen och monumentet gör nu i all sin imponerande storhet ett starkt intryck på besökaren."

Källor

Tryckta källor och onlinekällor

Andrén, Anders. Tracing Old Norse cosmology. The world tree, middle earth, and the sun from archaeological perspectives. Lund, Nordic Academic Press, 2014.

Areskog, Carl. En bok om Öland. Andra upplagan. ed. Lund: Gleerup, 1946. s. 236.

Browne, Thomas. Gravurnor. Ur: Melberg, Arne (red.). Essä. Göteborg, Daidalos, 2013

Forslund, Markus. Registerblad: Område av riksintresse för naturvård i Kalmar län - Mittlandsområdet. Länsstyrelsen Kalmar län. (<http://nvpub.vic-metria.nu/handlingar/rest/dokument/202866>) 1998-11-02, uppdaterat 2003-08-28

Herzog, Thomas R. och Anna G. Bryce. Mystery and Preference in Within-Forest Settings. *Environment & Behavior*, 2007. Vol. 39 nr 6. s. 779-796. (<https://doi.org/10.1177/0013916506298796>)

Linné, Carl von, och Bertil Molde. Carl von Linnés Öländska resa, förrättad 1741. Stockholm, Natur och kultur, 1957. s. 112-113.

Länsstyrelsen Kalmar län. Ismantorp. (<https://www.lansstyrelsen.se/kalmar/besoksmal/naturreservat/ismantorp.html>) besökt 2022-05-15

Plinius den äldre. The Natural History. John Bostock, M.D., F.R.S. H.T. Riley, Esq., B.A. London. Taylor and Francis, Red Lion Court, Fleet Street, 1855. Bok 16, kapitel 72. (<http://data.perseus.org/citations/urn:cts:latinLit:phi0978.phi001.perseus-eng1:16.72>)

Schama, Simon, och Gunilla Lundborg. Skog - landskap och minne. En civilisationshistoria. Stockholm, Gedin, 1997. s. 80-81, 110-111, 116-119.

Stenberger, Mårten. En preliminär undersökning av Ismantorps borg. Fornvännen. Vol. 20. N.p., 1925. (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-2301>)

Trotzig, Gustaf. Arkeologins fotografier. Några milstolpar. Stockholm: Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien KVHAA, 2018. s. 63, 160-162

Wood, Christopher S. Albrecht Altdorfer and the Origins of Landscape. London: Reaktion Bks., 1993. s. 129.

Arkiv

Riksantikvarieämbetet

Antikvarisk-topografiska dossierer (F1Y). Öland, Långlöt socken.
Ämbetsarkiv 3, Gemensamma handlingar

Avskrift av: Monumenta Ölandica 1634, J H Rhezelius

Avskrift av: Hilfelings journal 1796, s. 44.

Avskrift av: Hilfelings atlas

Avskrift av: Dokument från 1886. N. O. Holst

Inv 12321, 1904. "Beskrifning öfver undersökning utförd i Ismantorps borg, Långlöts sn, Öland." T. J. Arne.

Dnr 2891/1924. "Redogörelse för under september månad 1924 företagna undersökningar av Ismantorps borg, Långlöts s:n, Öland".
Mårten Stenberger.

Dnr 3638/1925 "Redogörelse för under sommaren 1925 företagna röjnings- och kartläggningsarbeten i Ismantorps borg på Öland".
Mårten Stenberger.

Dnr 1745/1925, Inv. 17991. "Redogörelse med anledning av på uppdrag av Riksantikvarien företagen resa till Ismantorps borg i Långlöt socken på Öland den 12-18 juni 1925". Sune Lindqvist.

Dnr 1501/1926. Hemställan om erhållande av ett anslag för fortsatta undersökningar inom Ismantorpsområdet. Mårten Stenberger.

Dnr 4267/1941 Besök och planering av röjningsarbeten inom borgen.
K. A. Gustawsson.

Dnr 1853/1942. Rapport om röjningsarbeten. Ossian Jonsson.

Dnr 4910/1944. "Rapport rörande röjningsarbetet i Ismantorps fornborg, Långlöts sn, Öland". Nils Lagerholm.

Dnr 6761/1963, Inv 27307. "ang. fynd av järnkniv i Ismantorps borg, LÅNGLÖT sn, Öland."

Dnr 413-4988-1997. "RAPPORT ang återställande efter skadegörelse på Ismantorps fornborg, RAÄ 30 Långlöt sn, Borgholms kn, Öland".
Hella Schulze.

Dnr 321-2498-2000. "Ansökan om tillstånd för arkeologiska undersökningar i Ismantorps fornborg, Långlöts socken i Borgholms kommun". Anders Andrén.

Fastighetshandlingar (F4D:131). Långlöt sn, Ismantorps borg,
Ismantorp 1:1 & 2:1, 1945-. Ämbetsarkiv 3, Gemensamma handlingar.

Dnr 1164/1948. Rapport rörande underhandlingar om köp av
Ismantorps borg 1945. Nils Lagerholm.

Uppsala universitetsbibliotek.

Dnr 1164/1948. Brev 13 maj 1943. Nils Lagerholm.

Dnr 1916/1948. "Rapport rörande utförda arbeten på fastigheten
Ismantorps fornborg nr 1 och 2, Långlöts och Runstens socknar, Öland
under tiden 1943 - 1946." Nils Lagerholm.

Dnr 201-2090-2009. "Tillstånd för insamling av nattviol"

Antikvarisk-topografiska beskrivningar (E3:3). (1948) N.M.
Mandelgren, reseberättelse: delar av Blekinge, Småland och Skåne.
Ämbetsarkiv 2, Gemensamma handlingar.
S. 66. Ismantorp.

Statens historiska museum

Inventarienummer 27307. Järnkniv (<http://kulturarvsdata.se/shm/object/html/120281>)

Bilder

Folklivsarkivet med Skånes musiksamlingar

VIKINGA BORG PÅ ÖLAND. Ritning av Nils Månson Mandelgren
(<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:alvin:portal:record-260735>)

Ismantorps borg i Långlöts socken på Öland. Kopia efter Sidén
(<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:alvin:portal:record-256369>)

Kalmar Läns Museum

Carta öfver Ismantorps borg 1793. KLMF.Ismantorp00000. (Digitalt
museum: <https://digitaltmuseum.se/021017088651/karta-over-ismantorps-borg-1793>)

Ismantorps borg. Herr Bjeving i den husgrund där han fann
1500-talskniven. KLMF.Långlöt00112. (Digitalt museum: <https://digitaltmuseum.se/021017066405/ismantorps-borg-herr-bjeving-i-den-husgrund-dar-han-fann-1500-talsknive>)

Riksantikvarieämbetet, ATA.

Ämbetsarkiv 3, Gemensamma handlingar

Bilder av fasta fornlämningar (K1A), Öland, Långlöt socken

Kart- och ritningssamlingen (J1). Öland, Långlöt socken, Ismantorps
borg

Fastighetshandlingar (F4D:131). Långlöt sn, Ismantorps borg,
Ismantorp 1:1 & 2:1, 1945-. Ämbetsarkiv 3, Gemensamma handlingar.
Dnr 1164/1948 Skiss ur brev 13 maj 1943. Nils Lagerholm.

Uppsala universitetsbibliotek.

Ismantorps vikingaborg på Öland. Av E. Samuelsson
(<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:alvin:portal:record-248710>)

Ismantorps Borg med dess plan wid Byn Torslunda, Långlöts Socken
: Pl. 33. Fig. 91. Ur: Sjöborg, Nils Henrik, Samlingar för Nordens
fornälskare [Del 1] Samlingar för Nordens fornläskare, innehållande
inskrifter, figurer, ruiner, verktyg, högar och stensättningar i Sverige
och Norrige, med plancher, tomen I. På archäologiska sällskapets
kostnad och förlag, af N.H. Sjöborg ..., (Nestius : Hörberg, Stockholm,
tryckte hos Fr. B. Nestius, 1822.

(<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:alvin:portal:record-250396>)